

DIVADELNÍ A PERFOR- MANČNÍ HISTORIO- GRAFIE

Co se z dějin o divadelní kultuře a performancích dozvídáme? Co je podstatou a vůbec smyslem našich sdělení? Jakými způsoby se k poznatkům dostáváme? A v neposlední řadě: Jak a kdy pocítujeme radost a satisfakci z poznání? Takové problémy patří ke každodenním otázkám teatrologů. Často si je ovšem pokládáme spíše na chodbách, u kávy, cestou na akce nebo zpět. Méně často pak v publikacích samotných – jako by tážení po smyslu a podstatě našeho konání mohlo zpochybnit i hodnotu našich výsledků. Jsem přesvědčen, že tuto perspektivu je nutné změnit. Jak jinak bychom se mohli skutečně kriticky učit z naší historiografické tradice, rozvíjet ji a případně ji překonat tam, kde už neslouží? Je to zvlášť důležité v době mediální proměny, jakou prožíváme dnes: nejen kvůli dlouhodobému vlivu digitálního a virtuálního světa a díky nově dostupným pramenům i nástrojům jejich zkoumání, ale také v důsledku proměny našeho sensoria, jež souvisí s přesunem těžiště společenského života do digitálních médií. Jde i o pocovidovou změnu sociální proxemiky a našeho vztahu k sociálnímu kontaktu obecně.

Předkládané tematické číslo *Divadelní revue* vyzvalo přispěvatele, aby se zamysleli nad otázkami, jak píšeme dějiny divadla a performancí. Výsledný obsah se k tématu staví s rozmanitostí odpovídající jedinečné bohatosti intelektuální komunity, kterou kolem sebe časopis soustředí.

Recenzovanou rubriku Studie otevírá přední odbornice na antické

řecké divadlo Alena Sarkissian. Ve studii „Gnōsis beltioi. Divadlo jako mravní instituce u Eustathia Soluňského“ se zabývá dosud málo známým textem filozofa (12. st. n. l.), který pojednává byzantské poznatky o antickém řeckém divadle. Sarkissian navazuje na své předchozí studie věnované středověkým autoritám na byzantskou divadelní teorii. Studii uzavírá překladem ukázky z Eustathiova traktátu *O přetvářce*. Doufám, že se v brzké době dočkáme i monografie, která jednotlivé studie představí souhrnně. Souhrou okolností i článek Michala Justa „O ‚stavu‘ a ‚náladě‘ ve staroindickém divadle“ je pokračováním volné série statí, které autor věnuje středověkým indickým teoretikům staroindického divadla. Vedle kritického pojednání základních pojmů *stav* (*bhāva*) a *nálada* (*rasa*) přináší také překlad výňatků z Bharatova divadelního kompendia *Nátjaśāstra* (mezi 3. st. př. n. l. a 2. st. n. l.) a ze středověkého komentáře *Abhinavabhārati* od Abhinavagupty (cca 950–1025 n. l.).

Dominika Polášková se ve studii nazvané „Dějiny každodennosti jako inspirace pro divadelní historiografii na příkladu kočovných divadelních společností“ zamýšlí nad adekvátními historiografickými nástroji pro studium divadelních jevů, které se neopírají o velká jména, díla či významné instituce a lokace. Českojazyčné kočovné divadelní společnosti autorce slouží jako případové studie k problematice jevů, jež neodpovídají „tradičním centristickým modelům“ (jak píše), neboť existovaly v režimu „neustálého pohybu, provizoria a materiální skromnosti“. Vídeňský teatrolog Adam Czirák ve studii „Dramaturgies without Dramatization: Performing the Recent Past in Eastern Europe“ (Dramaturgie bez dramatizace. Scénické ztvárnění nedávné minulosti ve východní Evropě) přináší problematiku historiografie současného divadla, vymykajícího se tradičním modelům. Na třech nedávných inscenacích z Maďarska, Litvy a Moldavska pozoruje

jev, který nazývá „dramaturgie bez dramatizace“: sleduje divadelně-performativní postupy zobrazující nedávné historické události, zejména ty související s postkomunistickou společenskou zkušeností. Ztvárnit tento komplexní, nekonzistentní společenský organismus vyžaduje, jak demonstruje autor, nové dramaturgické postupy, které se nutně musí vzdát tradičních postupů. Martin Flašar se ve studii „AI jako nástroj vytváření imaginární paměti místa“ kriticky zamýšlí nad tvůrčími i historiografickými důsledky vlastního multimediálního performativního projektu, který realizoval v historickém kině Scala ve švédském Ystadu. V tomto projektu částečně využil AI k vytvoření fiktivních osobních historií fiktivních návštěvníků kina. V reflexi promýšlí hranice mezi subjektivními zážitky a objektivní historií místa a klade otázku umělosti či pravdivosti historické identity konkrétního kulturního prostoru.

Rubriku uzavírá stať Andrey Jochmanové „Dějiny divadla jako živý proces. Performativita pedagogiky a zpřítomňování minulosti“, v níž se autorka zamýšlí nad historiografií nikoli z hlediska bádání, vytváření a písemného sdělování nového historického poznání, ale z pohledu pedagogiky. Sleduje, jak se posuny ve vysokoškolském (a zejména uměleckém) vzdělání projevují na chápání role a smyslu divadelních dějin, a nabízí podněty, jak oživit vlastní pedagogickou praxi o performativní prvky. Tato studie nesouvisí jen s výše zmíněnými kulturními změnami, ale také s proměnou českého školství a vzdělání vůbec: od výuky faktů k porozumění kulturním procesům. Text je zároveň i úvahou a slouží jako pomyslný můstek k rubrice Fokus.

Rubrika Materialia přináší pět stať, které měly své východisko v příspěvcích přednesených na Letním teatrologickém sympoziu v Mikulově 25.–26. července 2025. Recenzované studie důkladně rozpracovávají teze ze sympoza a svým rozsahem i záběrem si v mnohém nezadají

s texty předchozí rubriky. Petra Ježková, jako poboční kapitulu dlouholetého zájmu o režiséra Jaroslava Kvapila, předkládá podnětnou případovou studii česko-chorvatské kulturní interakce. „Jaroslav Kvapil a Ivo Vojnović. Strategie kulturní emancipace v divadelním poli střední Evropy“ je do značné míry modelový příklad intelektuálních sítí a vazeb, které propojují nejen sféru uměleckou na úrovni mezinárodní, ale propisují se i do jiných oblastí kultury – od politicky motivovaných veřejných událostí až po turistický ruch.

Jakub Hauser se ve studii „V tom élemtu šla opona dolu.“ Divadelní karikatury Josefa Lady, Josefa Skružného a dalších autorů z fondu nakladatelství J. R. Vilímek“ věnuje pozoruhodnému jevu: fiktivnímu dětskému redaktoru Venouši Dolejšovi, který od konce prvního do poloviny druhého desetiletí 20. století přispíval do *Humoristických listů* sérií kreslených příspěvků, jež reflektují divadelní život v Praze. Na tvorbě Venouška Dolejše se podílelo více výtvarníků a autorů. Jakub Hauser tento neprobádaný fenomén zasazuje do divadelního kontextu i do obchodní strategie nakladatelství. Přináší tak, slovy jednoho z recenzních posudků, „objevnou sondu zprostředkovávající jak dosud neznámou fazetu Ladova díla, tak i obecněji velmi zajímavou a opomíjenou část domácí karikaturistické tvorby z první čtvrtiny 20. století“.

Karolína Stehlíková předkládá objevné poznatky z oblasti česko-norských divadelních vztahů. Jedná se o ochutnávku z knihy připravované Lukášem Holečkem, Karolínou Stehlíkovou, Evou Spíra a Petrou Ježkovou. Ve studii „Zakladatel norské divadelní vědy. Po stopách Pavla Fraenkla“ podává portrét málo známé osobnosti. Královéhradecký rodák Pavel Fraenkl (1904–1985), žák F. X. Šaldy a Arna Nováka, se do roku 1940, tedy do svého útěku do Norska před nacistickými antisemitskými zákony, etabloval jako literární vědec a kritik. V Norsku získal možnost vyučovat na univerzitě

a jeho postupné, dlouhodobé úsilí tu vedlo k ustavení teatrologie jako univerzitního oboru. Stať doprovází rovněž ukázka z Fraenklovy norské publicistiky v autorčině překladu.

Katarína Haberlandová se ve studii „Obnova a prístavba historickej budovy Slovenského národného divadla v Bratislave (1969–1972). Kontext, hodnoty, perspektívy“ zamýšlí nad uměleckými, historickými, architektonickými, ale i estetickými a etickými otázkami, které se vážou k přestavbě historické budovy SND. Srovnáním s jinými příklady citlivého i necitlivého zásahu do architektonického kulturního dědictví otevírá diskusi, přesahující hranice Bratislavy i Slovenska. Její příspěvek je součástí mezinárodního diskurzu i iniciativ (např. organizace DOCOMOMO), jež usilují o historicky a umělecky poučené nakládání s historickými divadly.

Stať Kristýny Kovyršiny „Batalária jako fenomén rané divadelní zkušenosti“ pojednává relativně mladý divadelní fenomén – představení věnovaná nejmladším divákům s ohledem na jejich estetický a společenský vývoj: nepodporují pouze smyslový, emoční a kognitivní rozvoj dítěte, ale i společné zážitky. Autorka předkládá první souhrnnější pojednání tohoto jevu v českém prostoru.

Rubrika Fokus přináší dvě úvahy, které se vztahují k ústřednímu tématu čísla. Dagmar Podmaková se zamýšlí nad dějinami slovenského divadla doby, která na jednu stranu má ještě své pamětníky, na stranu druhou je významně a nenávratně poškozena politickými zásahy a destrukcí archivů. Autorka klade otázky, jak psát dějiny efemerních divadelních a performančních událostí a artefaktů, obzvláště v prostředí kultury, která má „vztah k archívnictvu ako hmotnému kultúrnemu dedičstvu pomerne laxný“. A především pak, jak a pro koho psát o minulosti dnes. Iva Mikulová ve své úvaze „Dějiny obnovených obrazů. Úvaha k tématu divadelní historiografie“ vychází z otázek, které přináší vlastní pedagogická zkušenost.

Sleduje nejen proměnu horizontů, od monokulturního vnímání k multikulturnímu, ale konfrontuje ji s dobovým vnímáním a v kontrastu s ideologiemi, které produkovaly prameny, z nichž při historické práci vycházíme. V úvaze se věnuje třem problémům: nutnosti splácení „historiografického dluhu“, ideologickému konceptu „hledání původního dramatu“ a pohyblivému cíli, který divadelní jevy z povahy své existence nutně představují.

Rubrika Rozhovor přichází se dvěma rozsáhlými texty. Při příležitosti udělení emeritní profesury vedla Naďa Satková bilanční i velmi osobní rozhovor s Václavem Cejkem, někdejší rektorem Janáčkovy akademie múzických umění v Brně, pedagogem, historikem, překladatelem a dramaturgem. Dotkli se též otázek historiografických. Druhý rozhovor vedl editor čísla s Tracy C. Davis (Northwestern University, USA) a Peterem W. Marxem (Univerzita v Kolíně nad Rýnem), generálními editory knihy *The Routledge Companion to Theatre and Performance Historiography*, od jejíhož vydání uplynulo pět let. Diskuse se zabývá genezí knihy, jejím dopadem a také proměnami oboru za posledních pár desetiletí. Tracy Davis a Peter Marx hovoří o přístupu, který v knize pojmenovávají jako *kritické mediální dějiny* (Critical Media History), a dávají nahlédnout do kuchyně, z níž koncept vzešel.

Číslo tradičně doplňují rubriky Nové publikace a Zprávy. Mezi těmito příspěvky jsou i texty, které k ústřednímu tématu přispívají, a to buď vědomě, nebo s ním rezonují bezděky. Před uvažováním o tom, jak a jaké dějiny píšeme, není při důsledné historiografické práci úniku.

Poděkování

Rád bych poděkoval všem autorům, redaktorům a recenzentům, kteří se na čísle podíleli.

Pavel Drábek